MEDIEVAL I

JOAQUIM GARRIGOSA

La recerca musicològica al nostre país, ja des dels seus inicis amb Felip Pedrell, ha sabut trobar espais d'atenció per al període històric corresponent a la formació nacional de Catalunya. Amb tot, cal destacar la importància que, per a la investigació d'aquest període, va suposar l'impuls de la reforma del cant litúrgic al tombant del segle XX, en la qual el mateix Pedrell es va implicar.

He volgut assenyalar d'entrada aquest aspecte perquè, si partim del fet que la musicologia és una ciència interdisciplinària, això és especialment cert per al període que va fins al segle XIII. La codicologia i l'arxivística, la història de la litúrgia, la paleografia i la mateixa història medieval són àmbits d'estudi absolutament imprescindibles per afrontar el coneixement i la investigació musicològica d'aquesta època.

És comprensible, doncs, que en l'obligada referència a aquells que han posat les primeres pedres d'aquest edifici que intentem continuar, calgui citar la tasca pacient, en una primera etapa de recerca i inventari, a càrrec d'especialistes de diversos camps com Villanueva, Ewald, Löwe, Hartel, Denifle, O'Callagan, Miquel Rué, Maur Sablayrolles, Josep Gudiol, Boinet, Beer, el mateix Felip Pedrell, García Villada i altres.

És a partir d'aquests primers treballs que podem començar a parlar de veritables estudis paleogràfics, litúrgics i musicològics duts a terme per investigadors com Higini Anglès, Gregori Sunyol, Anscari M. Mundó, Miquel S. Gros, José Janini, Alexandre Olivar, Lluís Serdà, Joan Bellavista, Francesc Bonastre, Aimé Georges Martimort, Josep Romà Barriga, Karl Werner Gümpel, Jesús Alturo, Josiane Mas i Jaume Moll.

Sóc conscient que no he citat tots els noms i, malgrat tot, aquesta llarga llista pot fer pensar que gran part de la feina ja està feta. Amb tot cal tenir present que la complexitat d'aquesta època històrica requereix la realització d'acurats estudis previs abans d'aprofundir en la investigació estrictament musicològica. No podem oblidar que és precisament en aquest període que es produeix l'adopció i la consolidació de la litúrgia romana, l'aparició de la notació musical i la creació del corpus musical que coneixem amb el nom de cant gregorià, i tot això, en el marc d'un procés d'evolució política en el qual s'assenten les bases històriques de la Catalunya actual.

Si bé podem considerar que, en l'aspecte litúrgic, s'ha avançat molt, cal assenyalar que quant a música resta encara molt camí per recórrer. Només cal citar una dada per comprendre l'abast del que encara resta per fer. L'any 1935, quan Mossèn Higini Anglès va publicar la seva obra *La Música a Catalunya fins al segle XIII*,[1] d'obligada referència per a aquest període, comptava amb uns 130 còdexs i fragments localitzats a 22 arxius. Avui tenim referències de prop de 500 còdexs i fragments conservats a més d'una quarantena d'arxius i biblioteques.

La sistemàtica ordenació de les fonts documentals duta a terme des dels anys cinquanta ha facilitat l'aparició de nous i preciosos materials que, en alguns casos, poden fer variar algunes de les teories difoses en els estudis inicials.

Crec que tots estarem d'acord a afirmar que una de les primeres tasques que cal dur a terme per vehicular correctament la investigació és, precisament, posar a l'abast de l'investigador aquestes fonts documentals d'una forma coherent i endreçada.

Ja fa uns anys, a partir d'unes sessions tingudes amb especialistes del RISM, i atès que no existia cap proposta per la descripció dels còdexs que contenien música monòdica, vaig proposar un seguit d'aspectes que crec que seria important tenir presents als inventaris codicològics dels manuscrits que contenen música amb la finalitat de facilitar la tasca als investigadors que volguessin accedir a les fonts documentals. Per elaborar aquests aspectes descriptius em vaig basar en l'excel·lent article «Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits» de P. Bohigas, A. M. Mundó i A. J. Soberanas.[2] Cito, doncs, a continuació alguns dels principals aspectes descriptius que caldria incloure en els inventaris de còdexs que contenen música:

– **Signatura** amb indicacions *olim*, si ha tingut altres cotes. Aquestes antigues signatures es faran constar també a l'apartat de bibliografia si algun investigador el cita amb cota antiga.

– **Procedència**, o procedències, sempre que es conegui o es pugui deduir del document (inscripcions notarials, inscripcions d'arxiu, etc.)

– **Tipus de llibre**, on es classifica el document segons es tracti d'un llibre liturgicomusical (antifonari de la missa, de l'ofici, tropari, himnari, breviari), purament litúrgic (leccionari, sacramentari, missal, salteri, ritual, pontifical, processional...) o d'altra mena (miscel·lani, patrístic, tractat de música, tractat de teologia, document...).

– **Origen**, on s'indica, si es coneix, allò que ha motivat la gènesi del còdex i el lloc per al qual es va confeccionar.

1. ANGLÈS, Higini, *La Música a Catalunya fins al segle XIII*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1935 (Reimpressió, 1988).

2. BOHIGAS, Pere; MUNDÓ, Anscari M. i SOBERANAS, Amadeu. J., «Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits». *Biblioteconomía*, 77-78. (1973-1974): p. 93-99.

– **Datació**. Constitueix un dels apartats més importants de la descripció per a futures investigacions. A part dels aspectes paleogràfics i formals del còdex cal esmentar, si n'hi ha, les dades que permeten datar-lo amb precisió (una data, el nom d'un copista, un nom de lloc...). També cal anotar si la música és coetània o afegida més tard o comentar la unitat temporal del còdex o si es tracta d'un còdex factici o d'un palimpsest.

– **Descripció del manuscrit**. Cal esmentar-ne el que segueix:

- Nombre de folis del volum o de folis solts, bifolis conservats i si estan fragmentats o mutilats.
- Tipologia de l'enquadernació si es considera important (desordres interns, manca de quaderns...).
- Mides del foli i de la caixa d'escriptura en mil·límetres.
- Organització de l'escriptura (text tirat o a columnes, nombre de línies de text, línies de text i música...).
- Peculiaritats del còdex (folis afegits, parts que duen notació musical, *probationes pennae* amb música, canvis de mà en la còpia, tipologia de la lletra, inicials, color de la tinta, anotacions especials, reaprofitament del pergamí...).
- Estat actual de conservació.

– **Notació musical**. Tipologia i característiques de la notació musical:

- Neumes (catalans, aquitans, notació quadrada o altra).
- Ratlles (en sec, grafitades o de color).
- Claus.
- Guió final o *custos*.
- Folis on es troba la notació si no es tracta d'un manuscrit específicament musical.
- Distribució damunt del text (a vegades no s'hi havia previst la notació musical i els neumes s'amunteguen).

– **Contingut**. Indicació sumària del repertori musical que conté el manuscrit (temps litúrgic, santoral, lectures bíbliques, tipus de repertori...). Si és important, cal citar peces concretes (*Passio*, lamentacions, una antífona...).

– **Bibliografia**. És important deixar constància de la bibliografia que parla concretament del manuscrit o n'inclou algun facsímil, i citar possibles canvis respecte a l'apreciació de l'autor.

He volgut assenyalar aquests aspectes descriptius ja que crec que és fonamental que la musicologia catalana pugui comptar d'aquí a pocs anys amb un corpus descriptiu i de facsímils prou ampli del patrimoni musical del nostre país servat als centres d'investigació, que en permetin l'accés als que s'hi interessin, i més, ateses les actuals circumstàncies en les quals la informàtica ofereix facilitats tan importants.

Arribats a aquest punt, cal veure quins són els aspectes que cal investigar a fi d'anar omplint els buits que presenten els coneixements en els diversos àmbits musicals d'aquesta època.

En primer lloc, ens falta una visió global de l'evolució de la notació musical des dels seus inicis fins al segle XIII tenint en compte els treballs rea-

litzats des dels anys cinquanta. Malgrat que potser es tracta d'un aspecte marginal, ajudaria a comprendre el paper que va desenvolupar Catalunya en la formació i l'organització de la música litúrgica medieval, així com la capacitat creativa dels copistes, teòrics, cantors i pedagogs de l'època en el medi eclesiàstic. No cal insistir en la gran importància que té, en aquest àmbit, l'estreta col·laboració dels investigadors dels grans escriptoris catalans i de la paleografia literària de cara a l'establiment d'uns criteris de datació més ajustats.

Quant al coneixement de la música teòrica, i després dels estudis del mateix Higini Anglès i de Karl Werner Gümpel, potser seria interessant una anàlisi que donés una visió global del coneixement dels teòrics clàssics a la Catalunya medieval, de les innovacions que s'hi van introduir i de l'ensenyament que es feia de la teoria de la música i del cant als monestirs i catedrals, ja que la forma d'ensenyar el cant probablement va marcar de forma definitiva la creació musical en l'àmbit litúrgic.

Un altre aspecte que caldria investigar és el de la semàntica, tant en el que es refereix als aspectes estructurals i formals, com en tot el que es pugui desprendre de l'estudi paleogràfic de la notació. Malgrat que quan fem referència a gran part de la música litúrgica monòdica occidental aquests aspectes ja han estat bastant tractats, cal tenir present la importància que poden tenir determinades particularitats (com per exemple les que Francesc Bonastre tracta al seu estudi sobre la *Verbeta*)[3] i el fet que, en musicologia difícilment podem donar un tema per definitivament tancat (per exemple, podem trobar indicacions expressives en l'escriptura musical que es feia a Catalunya al voltant dels segles IX i X com hi ha en determinades notacions europees?).

Amb referència al drama litúrgic, i després dels treballs del mateix Higini Anglès i de Josep Romeu, entre altres, potser caldria un gran treball de globalització des dels punts de vista històric, literari, musical i consuetudinari, a manera d'edició crítica que contemplés tots els aspectes d'aquestes importants manifestacions que van tenir un gran predicament arreu dels països de cultura catalana.

També en el camp de les fonts literàries caldria un treball sistemàtic que permetés aplegar les referències musicals que apareixen tant en documents notarials (registres de cancelleria, testaments, donacions, consagracions d'esglésies, etc.), com en altres fonts com la mateixa lírica o la narrativa. Cal indicar també la necessitat d'aprofundir en l'estudi global de la lírica medieval amb música. Si bé en aquest àmbit comptem amb alguns estudis (Lluís Nicolau d'Olwer, Higini Anglès, Martí de Riquer, etc.), caldria una ampliació que permetés conèixer globalment la creació poeticomusical des dels seus orígens a les nostres terres.

3. BONASTRE, Francesc, *Estudis sobre la Verbeta*. Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1982.

Quant a la iconografia i l'organologia, cal tenir present que es tracta d'un dels camps que poden oferir més recursos per a conèixer algunes particularitats en la utilització dels instruments en l'àmbit de la interpretació. En aquest aspecte cal indicar que les investigacions d'Higini Anglès, Josep M. Lamaña, Romà Escalas i Jordi Ballester aporten dades que faciliten un millor coneixement dels instruments utilitzats a la nostra terra i de la forma com se'n feia ús.

Aquesta relació, en la qual ben segur he oblidat alguns camps de recerca, ens ha de fer adonar de la importància d'aprofitar les eines que ens ofereixen les noves propostes educatives amb la recent presència de la Musicologia a la universitat i als estudis superiors de música. Això ha de ser un esperó per motivar aquells que s'interessin en el cultiu de la investigació a fi d'anar consolidant el coneixement del nostre patrimoni i l'estudi aprofundit de la música. Només així podrem accedir a una pràctica de la música realment creadora en la interpretació i respectuosa amb els orígens.

ANNEX

Descripció de manuscrits musicals monòdics

– **Signatura** amb indicacions *olim,* si ha tingut altres cotes. Aquestes antigues signatures es faran constar també a l'apartat de bibliografia si algun investigador el cita amb cota antiga.

– **Procedència**, o procedències, sempre que es conegui o es pugui deduir del document (inscripcions notarials, inscripcions d'arxiu, etc).

– **Tipus de llibre**, on es classifica el document segons es tracti d'un llibre liturgicomusical (antifonari de la missa, de l'ofici, tropari, himnari, breviari), purament litúrgic (leccionari, sacramentari, missal, salteri, ritual, pontifical, processional...) o d'altra mena (miscel·lani, patrístic, tractat de música, tractat de teologia, document...).

– **Origen**, on s'indica, si es coneix, allò que ha motivat la gènesi del còdex i el lloc per al qual es va confeccionar.

– **Datació**. Constitueix un dels apartats més importants de la descripció per a futures investigacions. A part dels aspectes paleogràfics i formals del còdex cal esmentar, si n'hi ha, les dades que permeten datar-lo amb precisió (una data, el nom d'un copista, un nom de lloc...). També cal anotar si la música és coetània o afegida més tard o comentar la unitat temporal del còdex o si es tracta d'un còdex factici o d'un palimpsest.

– **Descripció del manuscrit**. Cal esmentar-ne el que segueix:

- Nombre de folis del volum o de folis solts, bifolis conservats i si estan fragmentats o mutilats.
- Tipologia de l'enquadernació si es considera important (desordres interns, manca de quaderns...)
- Mides del foli i de la caixa d'escriptura en mil·límetres

- Organització de l'escriptura (text tirat o a columnes, nombre de línies de text, línies de text i música...)
- Peculiaritats del còdex (folis afegits, parts que duen notació musical, *probationes pennae* amb música, canvis de mà en la còpia, tipologia de la lletra, inicials, color de la tinta, anotacions especials, reaprofitament del pergamí...)
- Estat actual de conservació

– **Notació musical.** Tipologia i característiques de la notació musical:

- Neumes (catalans, aquitans, notació quadrada o altra)
- Ratlles (en sec, grafitades o de color)
- Claus
- Guió final
- Folis on es troba la notació si no es tracta d'un manuscrit musical
- Distribució damunt del text (a vegades no s'hi havia previst la notació musical i els neumes s'amunteguen)

– **Contingut**. Indicació sumària del repertori musical que conté el manuscrit (temps litúrgic, santoral, lectures bíbliques, tipus de repertori...). Si és important, cal citar peces concretes (*Passio*, lamentacions, una antífona...).

– **Bibliografia**, on se cita la bibliografia i on es parla concretament del manuscrit, se'l cita o hi figura algun facsímil, citant possibles canvis respecte a l'apreciació de l'autor.